

ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЕКОНОМІСТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Співачук В. О.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Хмельницький національний університет
вул. Інститутська, 11, Хмельницький, Україна
orcid.org/0000-0002-3924-557X
spivachuk_vo@ukr.net*

Іконнікова М. В.

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри іноземних мов
Хмельницький національний університет
вул. Інститутська, 11, Хмельницький, Україна
orcid.org/0000-0002-0134-2331
ikonnikova@ukr.net*

Ключові слова: *освіта,
професійна придатність,
професійна діяльність,
компетентність, формування
професійно важливих якостей
особистості спеціаліста.*

Сучасні виклики глобалізації, розвиток комунікаційних технологій актуалізували все більшу увагу до якості професійної підготовки фахівців-економістів, які не лише володіють глибокими теоретичними знаннями та практичними навичками. Професійна підготовка майбутніх економістів розуміється як організований, безперервний і цілеспрямований процес формування і розвитку в здобувачів освіти необхідних для фахової діяльності професійних компетентностей, який здійснюється у закладах вищої освіти різних форм власності та спрямовується на здобуття майбутніми фахівцями кваліфікацій відповідно до освітньо-професійних програм, що забезпечить успішне виконання посадових обов'язків. Досліджено погляди науковців щодо проблем підготовки у закладах вищої освіти майбутніх фахівців сфери обслуговування та диференційовано принципи їхньої професійної підготовки. Виявлено загальнопедагогічні дидактичні і специфічні принципи підготовки майбутніх економістів. На підставі аналізу основних принципів підготовки майбутніх економістів у системі вищої освіти визначено загальні закономірності, які їх об'єднують: об'єктивність (об'єктивно наявна закономірність); педагогічна спрямованість (орієнтація на розв'язання певних педагогічних суперечностей та педагогічних завдань, визначення загальної стратегії розвитку системи освіти); системність (наявність певних вимог до всіх компонентів педагогічної системи); ефективність (підвищення ефективності педагогічної діяльності та якості професійної підготовки). Найважливішими є принципи особистісного та професійного саморозвитку. До групи загальнодидактичних віднесено такі: фундаменталізації, науковості, усвідомленості та ґрунтовності знань, цілісності, неперервності, наступності, академічної свободи, міжгалузевої та трансдисциплінарної інтегративності, міжнародної інтеграції, єдності традиційного й інноваційного, креативності). До специфічно-професійних належать: професіоналізм та професійна мобільність, дуальність та практична спрямованість навчання, кар'єрне проєктування майбутньої професійної діяльності, ініціативність та свобода дій, використання форм і технологій неформального навчання,

синергізм науки, практики та інноваційних технологій, синтез технологічного знання на основі міждисциплінарності, ефективність безпеки, ефективність роботи з інформацією, результативність. Системно-особистісні включають принципи: особистісного розвитку, професійного саморозвитку, цілеспрямованості та вмотивованості, соціалізації, рефлексії та есенціалізму, культуровідповідності, морально-етичний, аксіологічний, іншомовної професіоналізації, етнонаціональності та полікультурності. Отже, можна зробити висновок, що на основі основних принципів підготовки майбутніх економістів у вищих навчальних закладах виокремлюються спільні закономірності, які вони поділяють: об'єктивність, педагогічна спрямованість, послідовність, ефективність.

PRINCIPLES OF PROFESSIONAL TRAINING OF ECONOMISTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Spivachuk V. O.

Candidate of Philology,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

Khmelnytskyi National University

Instytutaska str., 11, Khmelnytskyi, Ukraine

orcid.org/0000-0002-3924-557X

spivachuk_vo@ukr.net

Ikonnikova M. V.

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor at the Department of Foreign Languages

Khmelnytskyi National University

Instytutaska str., 11, Khmelnytskyi, Ukraine

orcid.org/0000-0002-0134-2331

ikonnikova@ukr.net

Key words: *education, professional suitability, professional activity, competence, formation of professionally important qualities of the specialist's personality.*

Modern challenges of globalization, the development of communication technologies have actualized the increasing attention to the quality of professional training of specialists in the field of economy, who do not only possess profound theoretical knowledge and practical skills. Professional training of future specialists in economy is understood as an organized, continuous and purposeful process of formation and development of professional competencies necessary for professional activity, which is carried out in higher education establishments of various forms of ownership and is aimed at obtaining qualifications by future specialists. Programs that will ensure the successful performance of official duties. Researchers' views on the problems of training future specialists in service sector in higher education institutions are studied and the principles of their professional training are differentiated. Peculiarities of basic principles (general pedagogical, didactic and specific) of future economists' training have been revealed. The author has also considered that economists' training has been influenced by various factors, including: macro- (society in general with a particular system of social relations) mezzo- (region that defines the socio-demographic, national and cultural characteristics influence) micro- (direct living environment, the atmosphere of the educational institution) environment. The principles of personal and professional self-development are the most important. It is emphasized that certain principles can be divided into main groups: general didactic, specific-

professional, system-personal. To the group of general didactic we include the following: fundamentalization, scientificity, awareness and thoroughness of knowledge, integrity, continuity, continuity, academic freedom, intersectoral and transdisciplinary integrativeness, international integration, unity of traditional and innovative, creativity. Specific-professional group includes: professionalism and professional mobility, duality and practical orientation of education, career design of future professional activity, initiative and freedom of action, use of forms and technologies of non-formal learning, synergy of science, practice and innovative technologies, synthesis of technological knowledge based on interdisciplinarity, security efficiency, information efficiency, efficiency. System-personal group includes the following: personal development, professional self-development, purposefulness and motivation, socialization, reflection and essentialism, cultural conformity, moral and ethical, axiological, foreign language professionalization, ethno-nationality and multiculturalism.

Сучасний соціокультурний розвиток суспільства визначив складні й суперечливі тенденції: глобалізацію процесів, демографічні зміни, зникнення віджилих та появу нових професій, виникнення нових знань і компетентностей. Стрімка цифрова трансформація, інноваційний розвиток бізнесу, сформований ринок праці впливають на систему вищої професійної освіти, призначення якої – підготовка здобувачів освіти відповідно до умов сьогодення та запитів майбутнього, фахівців, спроможних відповідати на виклики науково-технічного прогресу й мати достатні для здійснення інноваційної професійної діяльності компетентності.

Заклади вищої освіти стають важливим чинником геополітичної стабільності, забезпечуючи розвиток регіонів та впливаючи на формування глобального освітнього простору. Професійна підготовка економістів в університетах України має специфічні особливості, що відрізняються від європейських з огляду на збереження культурно-історичних традицій та філософію освіти. Основними закономірностями розвитку стали залежність від сукупності зовнішніх і внутрішніх об'єктивних та суб'єктивних чинників розвитку суспільства; єдність і взаємозв'язок розвитку й збагачення загальнокультурного, фахово-кваліфікаційного, функційного складників культури особистості; взаємозв'язок професійної підготовки з активною самоосвітою, саморозвитком, самовихованням; залежність ефективності процесу підготовки від рівня її професійної організації; узгодженість змісту освітніх програм із суспільними й індивідуальними освітніми потребами, вимогами ринку праці; урахування під час розроблення змісту динамічних темпів зміни інформації, знань, умінь і навичок.

Передусім зазначимо, що теоретичні й прикладні аспекти підготовки майбутніх економістів до розвитку професійної кар'єри були предметом

досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Так, сутність феномена проєктування кар'єри майбутніх фахівців із вищою освітою було розглянуто у працях таких науковців, як Т. Канивець, Ю. Котенєва, В. Лозовецька, Ю. Ярових, М. Abessolo, J. Rossier, A. Hirschi, J. Akkermans, V. Brenninkmeijer, M. Huibers, R. Blonk, B. Collins, M. Perna та ін.

Мета статті полягає у здійсненні теоретико-методологічного аналізу та визначенні принципів професійної підготовки майбутніх економістів у закладах вищої освіти.

Пріоритетними напрямками розвитку та реформування системи освіти визнано підвищення якості освіти, оптимізація змістово-технологічного компонента професійної підготовки економістів. Успіхи в галузі економічної освіти досягнуті, з одного боку, завдяки відмові держави від утручання в діяльність ЗВО та добровільній системі акредитації освітніх програм, з іншого – у зв'язку з ефективною реалізацією наукових підходів і принципів навчання. Процес навчання як складна система, що охоплює діяльність викладача й студента, має організований характер, оскільки ґрунтована на наявних або на передбачуваних закономірностях. Ці закономірності сформульовані як нормативні положення, якими варто керуватися, є реальними або передбачуваними принципами навчання. На переконання американських науковців Р. Джонстоуна (R. Johnstone), П. Еделенбоса (P. Edelenbos), принципи являють собою контейнер концепцій, що виникли з політичних мотивів, соціально-культурної думки та стали результатом реалізації психолінгвальних, методичних і дидактичних підходів [3, с. 116].

Для формування здібностей необхідні не лише нахили, тобто матеріальний субстрат, що генетично завжди індивідуальний, а й суспільні умови, що спонукають людину до діяльності. Здібності формуються і розвиваються в діяльності, рушій-

ною силою їхнього розвитку є активність мотивів до діяльності, стійкість, задоволеність працею. Професійна придатність – це сукупність індивідуальних властивостей особистості, що забезпечують максимальну продуктивність і високу якість продуктів праці за одночасної задоволеності трудовим процесом. Формування професійної придатності особистості є не що інше, як розвиток її здатності до визначеного виду діяльності. Із цього питання існує дві протилежні точки зору. Відповідність формування професійних знань і умінь – це по-перше. По-друге – професійна придатність розуміється як схована в людині особливість, яку можна розкрити, використовуючи відповідні методичні прийоми у будь-який вільно вибраний момент: під час вступу до вищого навчального закладу чи влаштування на роботу і т. д. Людина у цьому разі вивчається лише з погляду професії, у відриві від її психологічних властивостей. Не заперечуючи корисності такого підходу, усе ж таки можна сказати, що він стосується найбільш загальних характеристик людини. Наша точка зору полягає у тому, що профпридатність задається діяльністю. Прояв придатності залежить від властивостей особистості й від того тимчасового етапу, на якому він фіксується.

Професійна придатність нерозривно пов'язана зі здатністю особистості до творчості. Важливою умовою формування професійної придатності є сприятлива мотивація, що повинна формуватися і підтримуватися заходами психологічного, морального і матеріального стимулювання.

Для формування професійної придатності фахівця велике значення має висунуте Б. Ананьєвим положення про те, що передумовою успішності до будь-якої діяльності потрібно вважати не суму необхідних властивостей і визначену структуру здібностей та обдарованості, а їхній «функціональний склад, різне сполучення в ньому сенсомоторних, мнемічних, логічних, емоційно-вольових і інших компонентів, що нерівномірно і своєрідно розвиваються в різних видах діяльності людини» [1, с. 15]. Під час вивчення цієї структури він і пропонує виходити з функціонального складу тієї чи іншої діяльності. Домогтися адекватності компонентів структури можна декількома шляхами, і найбільш плідний – формування стійкого мотиву діяльності. За високого ступеня мотивації достатньо розвинута властивість може досягти бажаного для успішного рівня виконання діяльності. Другий шлях – компенсація недостатньо вираженого компонента чи декількох компонентів у структурі особистості. Установлено, що ті самі професійні завдання можуть виконуватися з різними сполученнями компонентів у структурі особистості. Недостатній розвиток окремих компонентів, наприклад сенсомоторних

властивостей, може бути компенсований розвитком інших компонентів, таких як обсяг уваги, її переключення і концентрація. Залежно від ступеня адекватності структури особистості умовам діяльності сукупність прийомів і способів, пристосована до об'єктивних умов праці, отримала назву індивідуального стилю діяльності.

Так, для формування професійно важливих якостей особистості спеціаліста в економічній сфері, що визначають професійну придатність майбутнього фахівця, необхідний цілий комплекс якостей особистості, до яких можуть належати: а) незвичайна професійна спрямованість (мотив як вираження потреб, бажань і інтересів людини до своєї професії, що підтверджуються постійним прагненням до самовдосконалення); б) глибокі загальнотеоретичні знання, навички й уміння; в) адекватний рівень розвитку професійно важливих психічних процесів, що забезпечують успішність професійного навчання і діяльності; г) емоційна здатність, тобто здатність до збереження високоефективної діяльності в умовах небезпеки, аварійних ситуацій, інформації про наслідки та екстремальні чинники та обставини тощо.

На підставі дослідження принципів професійної підготовки економістів систематизовано й умовно виокремлено три групи принципів: *загальнопедагогічні, дидактичні та специфічні* (лінгвістичні й методичні).

До *першої групи* належать такі принципи: академічної свободи та добросовісності; рівності; відкритості; індивідуалізації; диференціації; гнучкості; доступності; наступності; неперервності; модульності; елективності; інтеграції навчання з наукою й практикою; професійної спрямованості навчального процесу; урахування особистого досвіду студентів щодо знання культурних цінностей; підтримки академічного розвитку студентів; суб'єкт-суб'єктної взаємодії; міжпредметної інтеграції знань тощо. Зокрема, у процесі професійної підготовки економістів використання принципу *академічної свободи* передбачає свободу вільного вибору навчального закладу, дисциплін для вивчення, викладачів, свободу слова та ідей, що допомагає з перших днів навчання формувати демократичний світогляд у майбутніх фахівців-економістів. Відповідно до принципу *академічної добросовісності*, заборонено плагіат, списування, неправильну інтерпретацію чужих ідей і думок, що розвиває у студентів відчуття відповідальності, справедливості, об'єктивності, які слугують важливими передумовами майбутньої професійної діяльності. Принцип *академічної рівності* прогнозує усунення вияву ознак расової, вікової, гендерної чи релігійної дискримінації з боку викладачів, студентів та інших членів академічної спільноти. Принцип *відкритості* регламентує

вільне поширення й використання за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій знань, ідей і важливих аспектів методики та організації навчання, викладання мови.

Принцип *індивідуалізації* професійної підготовки економістів уможливорює створення позитивного мотиваційно-ціннісного ставлення до навчання, особистісних професійних можливостей, професійної самореалізації, розкриття умов особистісно-професійного розвитку. Принцип *диференціації* полягає у забезпеченні систематичності й гнучкості у викладанні дисциплін, урахуванні різних психолого-педагогічних умов для розвитку особистості кожного студента.

Дотримання принципу *гнучкості* уможливорює гнучкість форм навчання економістів: традиційної, дистанційної, комбінованої, долученого навчання. Принцип гнучкості нерозривно пов'язаний із принципом *доступності*, відповідно до якого передбачене право вільного вибору освітніх програм. Імплементация принципу *модульності* допомагає підвищити рівень диференційованого навчання, що зважає на індивідуальні особливості студентів і спрямоване на оптимальний інтелектуальний розвиток кожної особистості засобами структурування змісту навчального матеріалу, добору форм, прийомів і методів навчання відповідно до типологічних особливостей студентів. У логічному поєднанні з принципом *елективності* він сприяє формуванню індивідуальної освітньої траєкторії. Принцип *професіоналізації* полягає у тому, що професійна підготовка економістів прогнозує навчання за різними типами освітніх програм.

Принцип *адекватності змісту* підготовки до сучасних і перспективних напрямів розвитку втілений через переосмислення та зміну змістового наповнення навчальних планів підготовки економістів відповідно до сучасних трансформацій.

Велике значення для конкретизації змісту, мети й завдань професійної підготовки, підвищенню ефективності форм і методів організації освітньої діяльності та її результативності мають принципи прагматичності, свідомості, варіативності, релевантності, диверситивності, науковості, концентрації, ґрунтовності знань. Принципи відбору змісту освіти тісно пов'язані та взаємозумовлені, забезпечують реалізацію інтегративного та міждисциплінарного підходів до професійної підготовки економістів, сприяючи формуванню своєрідного «каркасу» знань інтегративного характеру, що уможливорює адаптацію у швидкозмінному світі та підготовку фахівця інтегративного типу.

Використання принципу *наступності та послідовності* дає змогу студентові побудувати логічну траєкторію навчання в університеті з ура-

хуванням номенклатури й послідовності опанування навчальних дисциплін, допомагає представити систему необхідних знань і передати соціальний досвід через дисципліни, складність яких зростає у процесі навчання.

Наголосимо, що велике значення у структуруванні змісту освіти має дотримання *принципу керованої факультативності*. Такий підхід дає змогу узгодити нахили, здібності, потреби й запити майбутніх економістів із самостійною навчальною діяльністю, створює умови для вдосконалення у вибраній галузі знань. Студенти мають змогу самостійно вибирати індивідуальну програму з різноманітних запропонованих освітніх програм.

Важливою умовою є дотримання *принципу релевантності* у структуруванні змісту освіти, який дає змогу регулювати змістовне та кількісне навантаження навчальних дисциплін для професійної підготовки економістів.

Серед *другої групи* виокремлено принципи, які відображають основні положення теорії освіти й навчання, що розроблені в дидактиці. Такі принципи використовують у викладанні різних дисциплін, що не залежить від предмета навчання [4, с. 24–34]. До цих принципів зараховують: принцип *активного та свідомого засвоєння знань і навичок*; принцип *наочності*; принцип *досконалого та міцного засвоєння знань*; принцип *доступності й поваги до віку студентів*, до індивідуальних особливостей; принципи *міжкультурної комунікації*; принципи *професійної етики*; принцип *забезпечення зворотного зв'язку* в системі навчання.

Принцип *автономного навчання* сприяє досягненню автономії в навчанні економістів. Навчальна автономія – здатність студента взяти на себе відповідальність за власне навчання, тобто студенти самостійно окреслюють свої мету, завдання, зміст і темп навчання, вибирають методи навчання й контролю, стежать за власними процедурами та результатами, проводять самооцінювання. Навчальна автономія як багатомірне явище охоплює різні аспекти: стилі навчання, стратегії навчання, мотивацію, афективні чинники та ін. У процесі пошуку рішень в одному аспекті можна знайти відповіді для інших.

Використання *принципу фасилітації* сприяє розвитку внутрішніх пізнавальних процесів, максимальній реалізації закладених можливостей, професійному становленню особистості, об'єктивному й оперативному моніторингу результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів, корекції їхньої самостійної діяльності. Зазначимо, що провідна мета підготовки економістів полягає у навчанні студентів вчитися самостійно, тобто: 1) точно діагностувати

навчальну ситуацію; 2) вибирати стратегію для розв'язання поставлених проблем; 3) контролювати ефективність стратегії; 4) бути достатньо вмотивованими, щоб долучитися до навчальної ситуації для її повного завершення.

На думку американського науковця В. Бенніса (W. Bennis), на професійну підготовку студентів впливають зовнішні та внутрішні чинники, серед яких варто назвати макросередовище (суспільство у цілому з певною системою соціальних відносин), мезосередовище (регіон, що маркує соціально-демографічні, національно-культурні особливості впливу), мікросередовище (безпосереднє середовище життєдіяльності, атмосфера освітнього закладу) [2, с. 45].

Третю групу становлять принципи, що базовані на опануванні специфіки мови та мовлення, а також на їх навчанні, зокрема: *лінгводидактичні, психолінгвістичні, методичні*. Важливими є також принципи орієнтації на результат; зіставного аналізу; автентичності змісту навчального матеріалу; урахування білінгвізму студентів і галузевої спеціалізації; ситуативно-тематичної організації навчання; зв'язку навчальної й науково-дослідницької діяльності; професійно-мотиваційної спрямованості навчання на наукову діяльність; зворотного зв'язку; системності формування дослідницьких умінь; імпліцитності та експліцитності (способи подання навчального матеріалу,

теми для спонукання студентів до пізнавального та інформаційного пошуку, поглиблення екстралінгвістичних знань тощо); автентичності змісту навчального матеріалу (вимагає використання у процесі навчання автентичних матеріалів); послідовної апроксимації; розмежування лінгвістичних явищ на рівні мови та мовлення; стилістичної диференціації й мінімізації мови культурної варіативності, культурної рефлексії) тощо.

На підставі аналізу основних принципів підготовки майбутніх економістів у системі вищої освіти з'ясовано основні закономірності, які їх об'єднують: об'єктивність (об'єктивно наявна закономірність); педагогічна спрямованість (орієнтація на розв'язання певних педагогічних суперечностей і педагогічних завдань, вибір загальної стратегії розвитку системи освіти); системність (дотримання певних вимог усіма компонентами педагогічної системи); ефективність (підвищення ефективності освітньої діяльності та якості професійної підготовки). Дотримання цих принципів та їх адекватний вибір, проектування й конкретизація пріоритетних завдань професійної підготовки економістів забезпечують узгодженість змісту підготовки з вимогами науки, інформаційної цивілізації, практики й соціуму; розвиток освітніх можливостей студентів; релевантність змісту, форм, методів, засобів навчання та прогнозування очікуваних результатів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Ленинград : Ленинградский ун-т, 1968. 338 с.
2. Bennis W., & Nanus B. (2008). *Leaders strategies for taking charge*. New York, NY : Harper & Row.
3. Edelenbos P., Johnstone R., & Kubanek A. (2006). *The main pedagogical principles underlying the teaching of languages to very young learners*. No. EAC 89/04, Lot 1 study. Brussels : European Commission.
4. Esi M. C. (2010). The didactic principles and their applications in the didactic activity. *Online Submission*, 7 (9). P. 24–34.

REFERENCES

1. Anan'ev, B. H. *Chelovek kak predmet poznaniya*. L. : Yzd-vo Lenynhradskoho un-ta, 1968. 338 p.
2. Bennis, W., & Nanus, B. (2008). *Leaders strategies for taking charge*. New York, NY : Harper & Row.
3. Edelenbos, P., Johnstone, R., & Kubanek, A. (2006). *The main pedagogical principles underlying the teaching of languages to very young learners*. No. EAC 89/04, Lot 1 study. Brussels : European Commission.
4. Esi, M. C. (2010). The didactic principles and their applications in the didactic activity. *Online Submission*, 7 (9), 24–34.